Az ítélkezést befolyásoló tényezők Qin állam törvényeiben
Salát Gergely
Orientalista Nap 2001

Az ókori kínai törvénykezésről egészen a legutóbbi időkig igen keveset tudtunk. Az első ránk maradt kínai törvénykönyv Tang-kori 唐 (618-907), az ennél korábbi ítélkezési rendszerről csak a filozófiai és történeti művek utalásaiból alkothattunk lépet. Az 1970-es évek közepétől azonban több, az időszámításunk előtti évszázadokból származó jogi vonatkozású dokumentum is előkerült a különböző hivatalnoki sírokból, ami lehetővé tette, hogy némi betekintést nyerjünk az ókori kínai büntetőjog működésébe.

A következőkben az egyik ilyen sírból előkerült iratcsoport alapján arra a kérdésre próbálok választ keresni, hogy milyen tényezők befolyásolták a büntetőjogi ítélkezést az i. e. 3. század második felében Qin 秦 államban. A forrásul szolgáló szövegeket 1975-ben találták a Hubei 湖北 tartományi Shuihudi 睡虎地 mellett egy Qin-beli kishivatalnok sírjában. A sírt a régészek szerint i. e. 217 körül zárták le, vagyis néhány évvel azután, hogy i. e. 221-ben Qin első császára egyesítette a kínai területeket.[1]

A shuihudi jogi szövegek nem alkotnak egységes törvénykönyvet, de a korszak jogrendszerének számos vonása jól rekonstruálható belőlük. A továbbiakban a legtöbb büntetőjogi anyagot tartalmazó *Kérdések és válaszok Qin törvényeiről* (*Qin lü da wen* 秦律答問) című szövegcsoport néhány cikkelyét fogom vizsgálni. Ezek általában egy kérdést tartalmaznak a büntető törvényekkel kapcsolatban, amelyet egy – valószínűleg kötelező érvényű – válasz követ. A szöveg elsősorban a nehezebben értelmezhető szabályokkal, bonyolult esetekkel, különleges körülményekkel foglalkozik, vagyis éppen a leggyakoribb, legáltalánosabb tényállások nem szerepelnek benne.[2]

A továbbiakban tehát azt vizsgáljuk, hogy a *Kérdések és válaszok* szerint egy adott bűncselekmény megítélésekor az ítélkező hivatalnoknak mit kellett figyelembe vennie magán a cselekményen kívül. Mivel a Qin-beli jog összetettsége folytán igen sok ilyen tényező van, nem foglalkozunk az összessel, vizsgálódásunkat az elkövető

---

[1] A szövegek maguk valószínűleg a birodalomegyesítés előtti évtizedekben keletkeztek. Qin állam korabeli történetéről, viszonyairól, politikájáról lásd pl. Bodde, D.: *China´s First Unifier. A Study of the Ch´in Dynasty as Seen in the Life of Li Ssu (280?-208 B.C.)*. E. J. Brill, Leiden 1938. A mű értékét jelzi, hogy kiadása óta e fontos korszakról nyugati nyelven nem jelent meg jelentősebb munka.

[2] A *Kérdések és válaszok*, valamint egy másik shuihudi szövegcsoport teljes magyar fordítása megtalálható a következő munkában: Salát G.: *Büntetőjog az ókori Kínában. Qin állam törvényei a shuihudi leletek alapján* (Sinológiai Műhely 2.) Balassi, Budapest 2002 [Megjelenés alatt]. A szövegekről bővebben lásd Ji Xun: Yunmeng Shuihudi Qin jian gaishu. In: *WW* 1976/5, pp. 1-6. [A yunmeng-i Shuihudi-nál talált Qin-beli bambuszcsíkok általános leírása]; Xiaogan Diqu Di Er Qi Yigongyinong Wenwu Kaogu Xunlian Ban: Hubei Yunmeng Shuihudi di shiyihao Qin mu fajue jianbao. In: *WW* 1976/6, pp. 1-10 [A Hubei-beli Yunmeng járás shuihudi területe tizenegyes számú sírjának feltárásáról készített rövid jelentés]; Loewe, M.: Manuscripts Found Recently in China. A Preliminary Survey. In: *TP* 63 (1977): 2-3, pp. 128-130; Hulsewé, A. F. P.: The Ch´in Documents Discovered in Hupei in 1975. In: *TP* 64 (1978): 4-5, pp. 175-217, 338; Hulsewé, A. F. P.: *Remnants of Ch´in Law. An Annotated Translation of the Ch´in Legal and Administrative Rules of the 3rd Century B. C. Discovered in Yün-meng Prefecture, Hu-pei Province, in 1975*. (Sinica Leidensia edidit Institutum Sinologicum Lugduno Batavum, Vol. XVII.) E. J. Brill, Leiden 1985, pp. 1-3; Hulsewé, A. F. P. Qin and Han Legal Manuscripts. In: *New Sources of Early Chinese History. An Introduction to the Reading of Inscriptions and Manuscripts.* Szerk. E. L. Shaughnessy, The Society for the Study of Early China and The Institute of East Asian Studies, University of California, Berkeley 1997, pp. 193-198.

személyével, illetve *tudattartalmával* kapcsolatos elemekre korlátozzuk, s mindegyik tényező illusztrálására csupán egy-két példát hozunk.

1. „Életkor”

A *Kérdések és válaszok*ból kiderül, hogy Qin-ben az ítélet kiszabásakor figyelembe vették az elkövető életkorát, pontosabban – a *magasságát*. Erről tanúskodik a következő cikkely:

D 5 *A* ellop egy ökröt. A lopás idején [*A*] 6 láb magas. Miután egy évig fogva tartják, újra megmérik, s ekkor már 6 láb és 7 hüvelyk magas.
Kérdés:
– *A* felett hogyan ítéljenek?
– Váljék belőle csonkítatlan *falépítő*. [3]

A válaszból kiderül, hogy a jogi megítélés szempontjából fontos határ valahol 6 láb (kb. 140 cm) és 6 láb 7 hüvelyk (kb. 157 cm) között volt. Egy másik shuihudi szövegcsoport, a *Törvények a magtárakról* (*Zang lü* 倉律) egyik rendelkezése (A 12)[4] ugyanerre utal: e szerint a kényszermunkás férfiak 6 láb 5 hüvelyk (kb. 150 cm) testmagasság alatt „kicsinek” (*xiao* 小) minősültek, ami csökkentett gabonafejadagot jelentett. Valószínű tehát, hogy a közrendű férfiaknál is 6 láb 5 hüvelyk volt a „nagykorúság” határa. Ez minden bizonnyal a közmunka- és katonakötelesség határát is jelölte, legalábbis a shuihudi szövegekben a közmunkaköteles férfiak állandó jelzője az *ao* 敖, „termetes, megtermett”. [5]

A válaszban szereplő „falépítő” (*chengdan* 城旦) szó a legsúlyosabb kényszermunka-fokozatot jelöli; ez általában különböző csonkító büntetésekkel, például a lábfej levágásával járt együtt.[6] Az, hogy itt a falépítő „csonkítatlan” (*wan* 完)[7] marad, arra utal, hogy a szokásosnál enyhébb büntetést szabnak ki.

Mindebből két fontos dolog derül ki: egyrészt a „nagykorúság” – vagyis a 150 cm-es testmagasság – elérése előtt az elkövető enyhébb büntetést kapott; másrészt pedig az ítélkezésnél az elkövetés, és nem az ítélethozatal időpontja volt a mérvadó. Ez rendkívül fejlett jogelvnek mondható.

A testmagasság hasonló szerepére utal a következő cikkely is:

D 54 *A* tervet sző, s elküldi *B*-t kirabolni és megölni valakit; részesedésként 10 garast kap.
Kérdés:
– *B* nincs 6 láb magas; *A* felett hogyan ítéljenek?

---

[3] Yunmeng…: Shiwen (san). p. 27; Shuihudi…: Zhujian. pp. 152-153; Hulsewé, A. F. P.: *Remnants of Ch'in Law*. p. 122. A cikkelyek számozásában ez utóbbi munkát követem.

[4] Yunmeng…: Shiwen (er). p. 2; Shuihudi…: Zhujian. pp. 49-50; Hulsewé, A. F. P.: *Remnants of Ch'in Law*. p. 31

[5] Az életkor helyett a testmagasság figyelembevételét az magyarázza, hogy Qin-ben sokáig nem vezettek nyilvántartást a lakosok születési idejéről, tehát az életkor pontos megállapítása lehetetlen volt. *A történetíró feljegyzései* szerint Qin-ben először i. e. 231-ben jegyezték fel a fiúgyermekek életkorát, vagyis a hivatalnokok csak ekkortól rendelkeztek adatokkal a lakosok koráról. Lásd Sima Qian: *Shiji* (6. juan, Qin Shihuang benji), 1. kötet. Zhonghua Shuju, Beijing 1975, p. 232 [A történetíró feljegyzései, 6. fej.: Qin első császárának évkönyvei].

[6] Hulsewé, A. F. P.: *Remnants of Han Law. Volume I. Introductory Studies and an Annotated Translation of Chapters 22 and 23 of the History of the Former Han Dynasty*. (Sinica Leidensia edidit Institutum Sinologicum Lugduno Batavum, Vol. IX.) E. J. Brill, Leiden 1955, pp. 128-129

[7] Hulsewé, A. F. P.: *Remnants of Han Law.* p. 130

– Végezzék ki és tegyék közszemlére.[8]

Úgy tűnik, a felbujtó számára súlyosbító körülmény, hogy az elkövető „fiatalkorú”, a rá kiszabott büntetés ugyanis rendkívül súlyos. A kivégzés és közszemlére tétel (*zhe* 磔) az egyik legsúlyosabb büntetésnek számított.[9] Bár ilyen esetet nem ismerünk, valószínű, hogy ha a tettes nem lett volna 6 lábnál alacsonyabb, akkor a felbujtót egy enyhébb fokozatú kivégzésre (pl. közszemlére tétel nélküli lefejezésre) ítélték volna.

2. Rang

A Qin-beli büntetőjog egyik sajátossága volt az úgynevezett „nemesi rangok” (*jue* 爵) rendszere, amelyet a hagyomány a nagy reformer, Shang Yang 商鞅 nevéhez köt. A rendszer lényege az volt, hogy a különböző érdemeket szerzett alattvalók az érdemeiknek megfelelően különböző fokozatú rangokat kaptak, s e rangok a fokozattól függően különféle előjogokkal jártak. Összesen tizennyolc, majd később húsz rangfokozat létezett. Rangot biztosító érdemnek elsősorban a katonai hőstetteket, az ellenséges harcosok fejének levágását tekintették. A rang többek között a következő előjogokkal járt, a fokozattól és a konkrét körülményektől függően:

– ha az illető bűntettet követett el, büntetése enyhébb volt, mint a rangnélkülieké;

– bizonyos esetekben pénzzel megválthatta büntetését;

– a büntetés megváltását ledolgozhatta;

– a büntetést rangja elvételével vagy rangfokozata csökkentésével is megválthatta;

– büntetésként elítélt közeli rokonát kiválthatta a rang visszaadása fejében.[10]

Amikor tehát a hivatalnokbíró hozzáfogott egy ügy tárgyalásához, meg kellett állapítania, hogy a vádlott visel-e valamilyen rangot. A húsz különböző rangfokozat és a számtalan egyéb figyelembe veendő körülmény rendkívül bonyolulttá tette az ítélkezést, nem csoda, hogy a *Kérdések és válaszok*ban számos olyan cikkelyt találunk, amely a különböző rangviselők által elkövetett cselekményeket tárgyalja. Csak példaként idézünk néhányat, hosszabb magyarázat nélkül:

D 40 A *shangzao* rangot viselő *A* ellop egy birkát. Még mielőtt ügyében döntenének, hamisan vádaskodva azt állítja valakiről, hogy az ellopott egy disznót.

– Hogyan ítéljenek felette?

– Váljék belőle csonkítatlan *falépítő*.[11]

Mint látható, itt a több bűntettet is (lopást és hamis vádaskodást) elkövető *shangzao* 上造 – a második legalacsonyabb rang viselője – mentesül a „falépítéssel”, vagyis a legsúlyosabb kényszermunka-büntetéssel járó megcsonkítás alól, ami jelentős kedvezménynek mondható.

---

[8] Yunmeng…: Shiwen (san). p. 29; Shuihudi…: Zhujian. p. 180; Hulsewé, A. F. P.: *Remnants of Ch'in Law*. p. 138

[9] Erről és a többi halálbüntetés-fajtáról lásd Hulsewé, A. F. P.: *Remnants of Han Law.* pp. 109-112.

[10] A Qin- és Han-kori rangok rendszeréről lásd Loewe, M.: The Orders of Aristocratic Rank of Han China. In: *TP* 48 (1960), pp. 97-174; Kroll, J. L.: Notes on Ch´in and Han Law. In: *Thought and Law in Qin and Han China. Studies Dedicated to A. Hulsewé.* Szerk. W. L. Idema – E. Zürcher, Leiden 1990, pp. 63-78.

[11] Yunmeng…: Shiwen (san). p. 29; Shuihudi…: Zhujian. p. 173; Hulsewé, A. F. P.: *Remnants of Ch'in Law*. p. 133

D 51 – Valaki a feletteséhez vezet [egy embert, aki] a falujában engedetlenül viselkedett, ám [később] elengedi. Hogyan kell ítélni felette?

– Vegyék őrizetbe, és végezze azt a munkát, amit az általa elengedett [embernek kellene végeznie], annak elfogásáig. Ha nemesi rangja van, dolgozzék az állami magtárban.[12]

Ebben a cikkelyben a rangot viselő személy kedvező elbánásban részesül, hiszen nem a többi elítélttel kell együtt dolgoznia, hanem büntetését az állami magtárban is teljesítheti – feltételezhetjük, hogy ez jobb munkakörülményeket jelentett.

A hasonló példákat még sokáig lehetne sorolni; mindegyik ilyen cikkelyből az látszik, hogy a rangok viselőit a törvény ugyanazon bűncselekmény esetén kedvezőbben bírálta el, mint a közembereket. A rangok – némi kibúvót kínálva a rendkívül szigorú törvények alól – nagy szerepet játszottak a Qin-beli társadalomban, amelyet átszőtt a büntetések és jutalmak bonyolult legista rendszere.[13] Jellemző, hogy a shuihudi dokumentumokban olyan eset leírását is megtaláljuk, amelyben egy katona erőszakkal elveszi a társától a levágott ellenséges fejet, hogy ő kaphassa meg jutalmul a rangot; sőt egy levágott fej leadásakor az a gyanú is fölmerül, hogy az nem egy ellenséges katonáé, hanem egy Qin-beli lakosé volt (E 13-14)[14].

3. Foglalkozás

A foglakozásra mint az ítélkezést befolyásoló tényezőre már a shuihudi szövegek felosztása is utal: egészen más rendeletcsoport foglalkozik az állami hivatalnokokkal, mint a többi lakossal, s az előbbiekre kiszabandó büntetések is más típusúak. Bár a kínai jogrendszerben nehéz különbséget tenni a büntető- és a közigazgatási törvények között, elmondható, hogy a hivatalnokokra inkább az *adminisztratív*, mint a büntető rendelkezések vonatkoztak. Ezért a hivatalnokokkal a *Kérdések és válaszok* csak elvétve foglalkoznak, viszont többször is szerepelnek bennük a hivatalnokok munkáját segítő, állami szolgálatban álló (de hivatalt nem viselő) személyek. Ezek, mivel feladatuk a nyomozás segítése, a bűnözők kézre kerítése és őrzése volt, a szokásosnál szigorúbb szabályoknak voltak alávetve. Ez tükröződik például a következő cikkelyben is, amely az ún. „tolvajfogókra” (*qiudao* 求盜) vonatkozik – ezek afféle fegyveres hivatalszolgák voltak –, s amelyből az is kiderül, hogy egy másik, „poroszlónak” (*hai/xian dao* 害/憲盜) fordított beosztású csoport is súlyosabb büntetést kapott, mint a többi közember:

D 2 „Ha *tolvajfogó*k lopnak, csonkítsák meg őket, s váljék belőlük *falépítő*.”
Kérdés:
– Büntetésük súlyosabb legyen-e [a szokásosnál], ugyanúgy, mint a *poroszló*k esetében?
– Legyen súlyosabb.[15]

[12] Yunmeng…: Shiwen (san). p. 29; Shuihudi…: Zhujian. p. 178; Hulsewé, A. F. P.: *Remnants of Ch’in Law*. p. 137

[13] A legista elvekről és Qin-beli alkalmazásukról lásd Bodde, D.: *China’s First Unifier*. pp. 166-170, 191-199.

[14] Yunmeng…: Shiwen (san). p. 35; Shuihudi…: Zhujian. pp. 256-258; Hulsewé, A. F. P.: *Remnants of Ch’in Law*. p. 191-192

[15] Yunmeng…: Shiwen (san). p. 27; Shuihudi…: Zhujian. p. 152; Hulsewé, A. F. P.: *Remnants of Ch’in Law*. p. 121

Látható, hogy a lopott dolgok értékét – amely más elkövetőknél fontos szerepet játszott – a „tolvajfogók” esetében nem vették számításba, vagyis a lopás ténye önmagában a legsúlyosabb kényszermunka-fokozatot jelentette a bűnös számára. A nem állami szolgálatban állóknál ugyanakkor, úgy tűnik, az elkövető foglalkozása nem volt lényeges a bűntett megítélésénél.

4. Tettes és áldozat kapcsolata

A későbbi kínai jogfejlődés igen jelentős sajátossága volt, hogy a bűnök megítélésénél az elkövető és az áldozat közötti társadalmi kapcsolat számított a legfontosabb szempontnak. A kínai társadalom a viszonyok bonyolult rendszerén alapult, átszőtte az uralkodó és alattvaló, az apa és fiú, az idősebb és fiatalabb stb. kapcsolata, illetve az ezekből levezethető egyéb viszonyok (pl. magasabb és alacsonyabb rangú hivatalnokok, közeli és távoli rokonok stb.) A nagy császárkori törvénygyűjtemények a bűncselekmények súlyossága mellett az alapján írták elő a büntetéseket, hogy a két fél milyen kapcsolatban állt egymással. Általánosságban elmondható, hogy ha a hierarchiában feljebb álló követett el bűncselekményt az alatta állóval szemben, akkor enyhébb büntetést szabtak ki, mint ha ugyanazt a cselekményt egy alárendelt követte volna el feljebbvalója sérelmére.[16]

Ennek a szemléletnek a csírái már a shuihudi iratokban megjelennek, vagyis jó pár olyan rendelkezést találunk, amely szerint döntő szempont a tettes és az áldozat hierarchikus kapcsolata. Ilyen például a következő cikkely:

D 17 „Ha apa lop a fiától, az nem számít lopásnak.”
– Ha nevelőapa lop a fogadott fiától, azt hogyan kell megítélni?
– Az lopásnak számít.[17]

A cikkely első mondata valószínűleg idézet egy törvényből, s egyértelműen kiderül belőle, hogy az apa enyhébb bűncselekményt (lopást) büntetlenül elkövethet a fia terhére. Más cikkelyekből az is látszik, hogy az apa bizonyos esetekben meg is ölheti a fiát. Ugyanez a fiú esetében természetesen szóba sem jöhet, sőt, apját fel sem jelenheti az ellene elkövetett cselekményekért:

D 87 „Ha gyermekek jelentik fel apjukat, rabszolgák jelentik fel gazdájukat, az »nem hivatalos feljelentés«: ne fogadják el.”
– Mit jelent a „nem hivatalos feljelentés”?
– Ha a gazda felhatalmazás nélkül megöli, megcsonkítja, leborotválja gyermekét, rabszolgáját vagy rabszolganőjét, azt „nem hivatalos feljelentés[sel járó bűncselekménynek]” nevezik. Ha [az ilyen feljelentést] nem fogadják el, de [az illető újra] feljelentést tesz, a feljelentőt ítéljék el. Ha az ítéletet végrehajtották, [de] valaki más ezután újra feljelentést tesz [ugyanabban az ügyben]: ezt se fogadják el.[18]

Az apa tehát (állami) felhatalmazás nélkül nem ölheti vagy csonkíthatja meg családon belüli alárendeltjét (ezért egyes esetekben súlyos büntetés jár), de ha mégis megteszi, ez utóbbi nem fordulhat elégtételért a hatóságokhoz.

---

[16] MacCormack, G. *The Spirit of Traditional Chinese Law*. The University of Georgia Press, Athens and London 1996, pp. 100-120

[17] Yunmeng…: Shiwen (san). p. 28; Shuihudi…: Zhujian. pp. 159-160; Hulsewé, A. F. P.: *Remnants of Ch’in Law*. p. 125

[18] Yunmeng…: Shiwen (san). p. 30; Shuihudi…: Zhujian. p. 196; Hulsewé, A. F. P.: *Remnants of Ch’in Law*. p. 148

Az apa-fiú kapcsolat egyoldalúsága vonatkozott a nagyszülő-unoka viszonyra is; mint a következő cikkelyből látszik, a nagyszülő (s analógiával a dédszülő) megverése a legsúlyosabb kényszermunka-büntetést vonja maga után:

D 63 „Ha valaki megveri nagyszüleit, azt tetoválják[19] és tegyék *falépítő*vé."
– Ha valaki a dédszüleit veri meg, hogyan ítéljenek felette?
– Hasonlóan, mint a nagyszülők [esetében].[20]

Hasonló, alá-fölérendeltségi viszony állt fenn a rabszolga és a gazdája között, s a gazda ellen elkövetett cselekmények külön büntetőjogi kategóriának számítottak. Tanulságos például a következő rendelkezés, amelyből az is kiderül, hogy egy alá-fölérendeltségi kapcsolat állami elismertsége nem a természetes köteléken múlott, hanem azon, hogy a két fél adminisztrációs szempontból egy közösségbe (jelen esetben: „háztartásba" [*tongju* 同居]) tartozott-e:

D 18 […]
– Ha valakinek a rabszolgája vagy rabszolganője lop a gazdája szüleitől, az „a gazda meglopása" [bűntettének] számít?
– Ha [a szülők] a háztartás tagjai, akkor „a gazda meglopásának" számít. Ha nem a háztartás tagjai, akkor nincs szó „a gazda meglopásáról."[21]

Feltételezhető, hogy a „gazda meglopása" súlyosabb bűntett volt, mint a lopás egyéb esetei.

A férj-feleség kapcsolatra egy utalást találunk a *Kérdések és válaszok*ban. E szerint a feleség bántalmazását büntette ugyan az állam, de viszonylag enyhén:

D 64 Egy feleség házsártos, ezért a férj megveri és megbotozza, [annyira, hogy] leszakad a füle, eltörik egy végtagja vagy ujja, vagy kiugrik egy ízülete.
Kérdés:
– Hogyan ítéljenek a férj felett?
– Borotválják le a szakállát.[22]

Bár a szakáll leborotválása (*nai* 耐) minden bizonnyal együtt járt valamilyen – enyhe fokozatú – kényszermunkával[23], a büntetés nem túl súlyos, hiszen más hasonló esetben, ha a bántalmazó és a bántalmazott nem állt hierarchikus kapcsolatban, a bűnöst szigorúbban büntették.

A fentieken kívül természetesen még sok egyéb, a büntető ítélkezés által is figyelembe vett kapcsolatfajta létezett Qin-ben. Ezek közül a legfontosabb az uralkodó és alattvalóinak viszonya volt. Természetesen az uralkodó a törvények felett állt, míg az alattvalóknak ellene elkövetett bűneit a lehető legsúlyosabb büntetésekkel torolták meg.[24]

---

[19] A tetoválásról lásd Hulsewé, A. F. P.: *Remnants of Han Law.* pp. 124-125.

[20] Yunmeng…: Shiwen (san). p. 29; Shuihudi…: Zhujian. p. 184; Hulsewé, A. F. P.: *Remnants of Ch'in Law*. p. 141

[21] Yunmeng…: Shiwen (san). p. 28; Shuihudi…: Zhujian. pp. 159-160; Hulsewé, A. F. P.: *Remnants of Ch'in Law*. pp. 125-126

[22] Yunmeng…: Shiwen (san). p. 29; Shuihudi…: Zhujian. p. 186; Hulsewé, A. F. P.: *Remnants of Ch'in Law*. p. 141

[23] Vö. Hulsewé, A. F. P.: *Remnants of Han Law.* p. 130.

[24] Ilyen jellegű ügyekkel a shuihudi iratokban nem találkozunk, mert azok tulajdonosa, alacsony rangú hivatalnok lévén, csak kisebb súlyú bűncselekményekkel foglalkozott. A történeti források azonban –

A fentiekben láttuk, hogy milyen, az elkövető személyével kapcsolatos körülmények játszottak szerepet egy bűncselekmény megítélésében. A továbbiakban azt vizsgáljuk, hogy az ítélkezésnél mennyiben vették figyelembe az elkövető tudattartalmát, vagyis arra, hogy a bűncselekményt a tettes milyen szándékkal követte el.

5. „Bűnös szándékkal" (*zei*) és „verekedés közben" (*dou*) elkövetett cselekmények

A *zei* 賊, „bűnös szándék" kifejezés közel áll a modern „szándékosság" fogalmához, de annál valamivel szűkebb jelentéskörű: kizárólag gyilkosságnál és mások megsebesítésénél alkalmazzák.[25] A shuihudi szövegekben általában olyan esetekben szerepel, amikor más elkövetői hozzáállással, elsősorban *dou* 斗, „verekedés közben" elkövetett bűncselekménnyel hasonlítják össze. Ez utóbbi hasonlít a mi „hirtelen felindulás" fogalmunkhoz, s azt jelzi, hogy a bűnösnek korábban nem állt szándékában megölnie vagy megsebesítenie az áldozatot, de a verekedés hevében mégis megtette.[26] Természetesen a bűnös szándékkal elkövetett cselekményeket jóval szigorúbban büntették:

D 71 Verekedés közben valaki tűt, *shu*-tűt 鈔[27], árt használ. Ha a tű, *shu*-tű, ár megsebesíti a másikat, akkor hogyan kell ítélni az egyes [esetekben]?

– „Verekedés" esetén két páncélzatnyi bírságot kell fizetni; „bűnös szándék" esetén [a tettest] tetoválják és ítéljék *falépítés*re.[28]

Látható, hogy itt jelentős különbség van ugyanannak a cselekménynek a megítélésében, attól függően, hogy az elkövető szándékosan vagy a dulakodás hevében sebesítette-e meg a másikat: az előbbi esetben a legsúlyosabb kényszermunka-büntetést kapja, az utóbbiban viszont csupán bírságot kell fizetnie. (Qin-beli szokás szerint a bírságot „páncélzatban" vagy „pajzsban" [*jia* 甲, *dun* 盾] állapították meg, nem pénzösszegben.)

A következő cikkelyből a „bűnös szándékú" és a „verekedés közben elkövetett" emberölés közötti különbségtétel mellett az is kiderül, hogy a mindennapi ítélkezés az állami szolgálatban állók védelmében szándékosan is súlyosbíthatta a tettes megítélését – akár a törvénnyel szembehelyezkedve is!

D 53 Egy *tolvajfogó* üldöz és elfog egy bűnözőt, [de] a bűnöző megveri és megöli.

Kérdés:

– A tettest „bűnös szándékú emberölés" vagy „emberölés verekedés közben" [bűne] terheli?

– „Emberölés verekedés közben"; de a hivatal gyakorlata „bűnös szándékú" [emberölésként] kezeli.[29]

A menekülő bűnös tehát, ha megöli az őt üldöző hatósági személyt, akkor is súlyosabb büntetésre számíthat, ha nem állt szándékában gyilkosságot elkövetni.

---

elsősorban a *Shiji* vonatkozó fejezetei (*Qin Shihuang benji*, *Li Si liezhuan* stb.) – bőven tartalmaznak adatokat felségsértési esetekről és az ezeket követő súlyos büntetésekről.

[25] Hulsewé, A. F. P.: *Remnants of Han Law.* pp. 253-258

[26] Hulsewé, A. F. P.: *Remnants of Han Law.* p. 254-255

[27] Hosszú tűfajta, pontos szerepe nem ismert.

[28] Yunmeng…: Shiwen (san). p. 30; Shuihudi…: Zhujian. p. 188; Hulsewé, A. F. P.: *Remnants of Ch'in Law*. p. 142

[29] Yunmeng…: Shiwen (san). p. 29; Shuihudi…: Zhujian. pp. 179-180; Hulsewé, A. F. P.: *Remnants of Ch'in Law*. p. 138

6. „Tudatosság” és „gondatlanság”

A „bűnös szándékhoz” hasonló fogalom a *duan* 端, „tudatosság” is, s ez szintén azt jelenti, hogy a bűncselekményt szándékosan követték el. Ugyanúgy, mint a *zei*, a *duan* is csak bizonyos bűncselekményfajtákra vonatkozhat, nevezetesen a hivatalnokok részéről téves ítélkezésre, mások részéről pedig hamis vádakon alapuló feljelentésre.[30] Ez utóbbi esetben ellentétpárja a *bu shen* 不審, ami szó szerint „gondatlanságot” jelent.

A rosszul ítélkező hivatalnokról a következő cikkelyt találjuk:

D 27 Egy *A* nevű közember lopást követ el. Ha elfogásakor a zsákmányt felbecsülnék, annak értéke 660 garasnál több lenne. De a hivatalnok nem becsüli fel, csak akkor, amikor bíráskodik [az ügyben]. [Ekkor] a zsákmányt 110 garasra becsüli, ezért [*A*-t] szakálla leborotválására ítéli.

Kérdés:

– *A* és a hivatalnok felett hogyan kell ítélni?

– *A*-t tetoválják és ítéljék *falépítés*re. A hivatalnok [tette] a „vétkes megbüntetésekor elkövetett hiba” [kategóriába] tartozik; ha viszont a [tett] *tudatos* volt, akkor „igazságtalanság” történt.[31]

A 660, illetve a 110 garas olyan elkövetési összegek, amelyek átlépésekor a büntetés súlyosbodik egy fokozattal. A hivatalnok bűne tehát az, hogy a bűnöst az egyel alacsonyabb büntetési fokozattal járó lopott összegért ítélte el. A cikkely konkrét szankciót nem említ, de nyilvánvaló, hogy a „vétkes megbüntetésekor elkövetett hiba” (*shi xing zui* 失刑罪) enyhébb kategóriának számít az „igazságtalanságnál” (*bu zhi* 不直). A fenti, illetve az annak fordítottját leíró D 28-as cikkelyből kiderül: mindegy, hogy a hivatalnok súlyosabb vagy enyhébb büntetést szab ki annál, ami járna. Ha ítélete „tudatosan” tér el az előírttól, akkor mindenképpen az „igazságtalanság” bűnét követi el:

D 28 Egy *A* nevű közember lopást követ el. Ha elfogásakor a zsákmányt felbecsülnék, annak értéke 110 garasnál több lenne. [De] a hivatalnok nem becsüli fel, csak akkor, amikor bíráskodik [az ügyben]. [Ekkor] a zsákmány értékét 660 garasnál többre teszi, ezért *A*-t tetováltatja és *falépítő*vé teszi.

Kérdés:

– Hogyan ítéljenek *A* és a hivatalnok felett?

– *A* szakállát borotválják le és tegyék *közrabszolgá*vá (*lichen* 隸臣)[32]. A hivatalnok [tette] a „vétkes megbüntetésekor elkövetett hiba” [kategóriába] tartozik.

– *A* [meghatározott] bűnt követ el. A hivatalnok tudja ezt, de tudatosan súlyosabb vagy enyhébb [büntetést szab ki, mint ami járna]. Hogyan ítéljék el?

– Ez az „igazságtalanság” [esete].[33]

---

[30] Egyetlen esetben, a D 104 cikkelyben a „tudatosság” egy ember megölésére vagy megsebesítésére vonatkozik. A cikkelyben leírt körülmények azonban arra utalnak, hogy a tettes itt is hivatalnok, aki üldözés közben fegyverével lesújt a menekülő bűnösre, tehát a „tudatos” szó itt is hivatalnoki túlkapás jelzője. Yunmeng…: Shiwen (san). p. 31; Shuihudi…: Zhujian. pp. 204-205; Hulsewé, A. F. P.: *Remnants of Ch'in Law*. p. 155

[31] Yunmeng…: Shiwen (san). p. 28; Shuihudi…: Zhujian. pp. 165-166; Hulsewé, A. F. P.: *Remnants of Ch'in Law*. pp. 129-130

[32] A „közrabszolgaság” a harmadik legsúlyosabb kényszermunka-büntetés elnevezése. (Hulsewé, A. F. P.: *Remnants of Han Law.* p. 130)

[33] Yunmeng…: Shiwen (san). p. 28; Shuihudi…: Zhujian. p. 166; Hulsewé, A. F. P.: *Remnants of Ch'in Law*. p. 130. A cikkely második részéből kiderül, hogy az első rész csak a nem tudatos téves ítélkezésre vonatkozik.

Az „igazságtalanság” büntetése, legalábbis bírságok esetében, megegyezik az „igazságtalanul” kivetett büntetés mértékével:

D 37 […]
– Ha egy pajzsnyi bírság kiszabása „igazságtalanul” történt, azt hogyan kell megítélni?
– [A bírónak] egy pajzs bírságot kell fizetnie.[34]

A másik bűncselekmény, amelyre a „tudatos” jelző vonatkozhat, a hamis feljelentés. Ebben az esetben a feljelentő tudja, hogy az adott bűncselekményt nem az az ember követte el, akit ő bevádolt, mégis feljelenti őt. A „tudatosság” ellentétpárja a „gondatlanság”. A kettő világos megkülönböztetéséről tanúskodik a következő cikkely:

D 35 *A* feljelenti *B*-t egy ökör ellopásáért vagy egy ember bűnös szándékú megsebesítéséért. *B* [azonban] nem lopott ökröt, illetve nem sebesített meg senkit.
Kérdés:
– *A* felett hogyan ítéljenek?
– Ha tudatosan tette, akkor ez a „hamis vádaskodás” [esete]. Ha nem tudatosan, akkor [a bűne:] „gondatlan feljelentés”.[35]

A „hamis vádaskodás” (*wu ren* 誣人), mint egyéb cikkelyekből tudjuk, súlyos bűncselekménynek számított, míg a „gondatlan feljelentést” (*gao bu shen* 告不審) valamivel enyhébben büntették. Érdekes, hogy nagy hangsúlyt fektettek a feljelentések pontosságára:

D 37 *A* feljelenti *B*-t ökörlopásért, *B* azonban birkát lopott, nem ökröt.
Kérdés:
– Hogyan ítéljenek [*A*] felett?
– [*A* tette] a „gondatlan feljelentés” [esetének] számít.[36]
[…]

Itt *A* ugyan szolgálatot tett a hatóságoknak, hiszen leleplezett egy tolvajt, de mégis bűnösnek nyilvánítják, mivel a hatóságot félretájékoztatta a lopott állat mibenlétét illetően.

7. Befejezés

A fenti, vázlatos felsorolás nem kimerítő: az említetteken kívül még számos tényező befolyásolta a bűncselekmények megítélését (pl. csoportos elkövetés, kísérlet vagy befejezett bűntett, az okozott kár összege, az elkövetéshez használt eszközök stb.). Az az általunk idézett cikkelyekből is látszik, hogy a Qin-beli büntetőjog igen bonyolult rendszert alkotott, amelyben az ítélkezőnek számos körülményt figyelembe kellett vennie a megfelelő büntetés kiszabásához. Mindez az egész császárkori büntetőjogra jellemző maradt. A *Han-dinasztia történeté*ből tudjuk, hogy az i. e. 202-ben hatalomra jutott Han-ház 漢 a Qin-beli törvényeket vette át némi módosítással, s

[34] Yunmeng…: Shiwen (san). p. 28; Shuihudi…: Zhujian. p. 171; Hulsewé, A. F. P.: *Remnants of Ch'in Law*. p. 133
[35] Yunmeng…: Shiwen (san). p. 28; Shuihudi…: Zhujian. p. 169; Hulsewé, A. F. P.: *Remnants of Ch'in Law*. p. 132
[36] Yunmeng…: Shiwen (san). p. 28; Shuihudi…: Zhujian. p. 171; Hulsewé, A. F. P.: *Remnants of Ch'in Law*. p. 133

később ezeket fejlesztette tovább.[37] A későbbi császári dinasztiák törvénykönyvei mind a megelőző uralkodóházak kódexeire épültek, így a kínai jog folyamatosan, nagyobb törések nélkül fejlődött egészen az i. sz. 20. század elejéig. E folyamat kezdőpontjánál minden bizonnyal Qin törvényei állnak, amelyek a késői Hadakozó fejedelemségek korában (i. e. 453-221) alakulhattak ki. Annyi mindenesetre biztos, hogy a shuihudi iratokban szereplő jogintézmények – pl. a fent felsorolt befolyásoló tényezők – a következő kétezer év kínai jogrendszerében is jelen voltak.

Hivatkozott irodalom

Ban Gu 班固: *Han shu* 漢書. Zhonghua Shuju 中華書局, Beijing 北京 1975 [A Han-dinasztia története]

Bodde, D.: *China´s First Unifier. A Study of the Ch´in Dynasty as Seen in the Life of Li Ssu (280?-208 B.C.)*. E. J. Brill, Leiden 1938

Hulsewé, A. F. P.: *Remnants of Han Law. Volume I. Introductory Studies and an Annotated Translation of Chapters 22 and 23 of the History of the Former Han Dynasty*. (Sinica Leidensia edidit Institutum Sinologicum Lugduno Batavum, Vol. IX.) E. J. Brill, Leiden 1955

Hulsewé, A. F. P.. The Ch´in Documents Discovered in Hupei in 1975. In: *TP* 64 (1978): 4-5, pp. 175-217, 338

Hulsewé, A. F. P.: *Remnants of Ch´in Law. An Annotated Translation of the Ch´in Legal and Administrative Rules of the 3rd Century B. C. Discovered in Yün-meng Prefecture, Hu-pei Province, in 1975*. (Sinica Leidensia edidit Institutum Sinologicum Lugduno Batavum, Vol. XVII.) E. J. Brill, Leiden 1985

Hulsewé, A. F. P. Qin and Han Legal Manuscripts. In: *New Sources of Early Chinese History. An Introduction to the Reading of Inscriptions and Manuscripts.* Szerk. E. L. Shaughnessy, The Society for the Study of Early China and The Institute of East Asian Studies, University of California, Berkeley 1997, pp. 193-221

Ji Xun 季勛: Yunmeng Shuihudi Qin jian gaishu 雲夢睡虎地秦簡概述. In: *WW* 1976/5, pp. 1-6 [A yunmeng-i Shuihudi-nál talált Qin-beli bambuszcsíkok általános leírása]

Kroll, J. L.: Notes on Ch´in and Han Law. In: *Thought and Law in Qin and Han China. Studies Dedicated to A. Hulsewé.* Szerk. W. L. Idema – E. Zürcher, Leiden 1990, pp. 63-78

Loewe, M.: The Orders of Aristocratic Rank of Han China. In: *TP* 48 (1960), pp. 97-174

Loewe, M.: Manuscripts Found Recently in China. A Preliminary Survey. In: *TP* 63 (1977): 2-3, pp. 99-136

MacCormack, G. *The Spirit of Traditional Chinese Law*. The University of Georgia Press, Athens and London 1996

Salát G.: *Büntetőjog az ókori Kínában. Qin állam törvényei a shuihudi leletek alapján.* (Sinológiai Műhely 2.) Balassi, Budapest 2002 [Megjelenés alatt]

Shuihudi Qin Mu Zhujian Zhengli Xiaozu 睡虎地秦墓竹簡整理小組: *Shuihudi Qin mu zhujian* 睡虎地秦墓竹簡. Wenwu Chubanshe 文物出版社, Beijing 北京 1978 [A shuihudi Qin-kori sír bambuszcsíkjai]

Sima Qian 司馬遷: *Shiji* 史記. Zhonghua Shuju 中華書局, Beijing 北京 1975 [A történetíró feljegyzései]

Xiaogan Diqu Di Er Qi Yigongyinong Wenwu Kaogu Xunlian Ban 孝感地區第二期亦工亦農文物考古訓練班: Hubei Yunmeng Shuihudi di shiyihao Qin mu fajue jianbao 湖北雲夢睡虎地十一號秦墓發掘簡報. In: *WW* 1976/6, pp. 1-10 [A Hubei-beli Yunmeng járás shuihudi területe tizenegyes számú sírjának feltárásáról készített rövid jelentés]

Yunmeng Qin mu zhujian zhengli xiaozu 雲夢秦墓竹簡整理小組: Yunmeng Qin jian shiwen (yi) 雲夢秦簡釋文(一). In: *WW* 1976/6, pp. 11-14 [A yunmengi Qin-kori sírban talált bambuszcsíkok szövege 1.]

Yunmeng Qin mu zhujian zhengli xiaozu 雲夢秦墓竹簡整理小組: Yunmeng Qin jian shiwen (san) 雲夢秦簡釋文(三). In: *WW* 1976/8, pp. 27-37 [A yunmengi Qin-kori sírban talált bambuszcsíkok szövege 3.]

[37] Ban Gu: *Han shu* (23. juan, Xing fa zhi), 4. kötet. Zhonghua Shuju, Beijing 1975, pp. 1096-1097 [A Han-dinasztia története, 23. fej.: Értekezés a büntetésekről és törvényekről]